

صدور سفته

در فقه اسلامی و حقوق ایران ماهیت و آثار

مؤلفان:

حمید رضا حبیبی

ش آخته : الشگاه امام صادق (ع)

دکتر علی رضا عالی پناه

عضو هیئت دانشده شهید بهشتی (ع)

انتشارات
دانشگاه امام صادق علیه السلام

عنوان: صدور سفته در فقه اسلامی و حقوق ایران؛ ماهیت و آثار

مؤلفان: حمید رضا حبیبی و دکتر علیرضا عالی پناه

ناشر: دانشگاه امام صادق علیه السلام

صفحه آرا: رضا عبداللهی

ویراستار ادبی: مهسا قنبری علایی

طراح جلد (یونیفرم): محمد روشنی

نمایه ساز و ناظر نسخه برداری و چاپ: رضا دینا

چاپ و صحافی: چاپ سپیدان تهران

چاپ اول: ۱۳۹۶

قیمت: ۱۵۰/۰۰۰ ریال

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۵۹۴-۹

تهران: بزرگراه شهید چمران، پلاک ۱۱، پیریت، انتشارات دانشگاه امام صادق علیه السلام

صندوق پستی ۱۵۹-۱۴ • پست ۱۴۶۵۹۴۳۶۸۱ • تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲

E-mail: press@isu.ac.ir • www.ketabesanauiq.ir • فروشگاه اینترنتی

سرشناسه: حبیبی، حمیدرضا، ۱۳۸-

عنوان و نام پدیدآور: صدور سفته در فقه اسلامی و حقوق ایران؛ ماهیت و آثار / مؤلفان حمیدرضا حبیبی و

علیرضا عالی پناه

مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام، ۱۳۹۶

مشخصات ظاهری: ۲۶۴ص

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۵۹۴-۹

موضوع: سفته (فقه)

موضوع: سفته -- قوانین و مقررات -- ایران

شناسه افزوده: عالی پناه، علیرضا، ۱۳۶۱-

شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق علیه السلام (ع)

رده بندی کنگره: ۱۳۹۶ ص ۴ ح ۲۳۰/۲ BP

رده بندی دیویی: ۳۹۷/۴۸۳۳

شماره کتابشناسی ملی: ۴۹۱۶۹۹۸

تمام حقوق محفوظ است. هیچ بخشی از این کتاب بدون اجازه مکتوب ناشر قابل تکثیر یا تولید مجدد به هیچ شکلی از جمله چاپ،

فتوکی، انتشار الکترونیکی، فیلم و صدا و انتقال در فضای مجازی نمی باشد.

این اثر تحت پوشش قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان ایران قرار دارد.

فهرست مطالب

۱۱.....	سخن آخر
۱۳.....	مقدمه
۱۷.....	فصل اول: کلیات
۱۷.....	۱. مفاهیم
۱۷.....	۱-۱. اسناد تجاری
۱۷.....	۱-۱-۱. تعریف سند تجاری
۱۸.....	الف. سند تجاری به معنای عام
۱۹.....	ب. سند تجاری به معنای خاص (سند براتی)
۱۹.....	(۱). برات
۱۹.....	(۲). سفته
۱۹.....	(۳). چک
۲۰.....	۱-۲. وجوه افتراق سند تجاری خاص با سایر اسناد تجاری
۲۰.....	۱-۳. منابع حقوقی حاکم بر تعهدات براتی
۲۱.....	الف. قانون
۲۲.....	ب. عرف
۲۳.....	ج. رویه قضایی
۲۴.....	د. دکترین حقوقی
۲۴.....	۱-۲. سفته
۲۴.....	۱-۲-۱. تعریف سفته
۲۶.....	۲-۲-۱. پیشینه و فایده سفته
۲۸.....	۱-۲-۳. اجرای مقررات برات در مورد سفته

۲۹.....	۲. پیشینه.....
۲۹.....	۱-۲. پیدایش مسکوکات فلزی.....
۳۰.....	۲-۲. پیدایش اسکناس.....
۳۳.....	۳-۲. پیدایش اسناد تجاری.....
۳۴.....	۳. مبانی.....
۳۵.....	۱-۳. کارکرد یا فواید اسناد تجاری.....
۳۵.....	۱-۱-۳. وسیله پرداخت وجه.....
۳۶.....	۲-۱-۳. انتقال وجه.....
۳۶.....	۳-۱-۳. تبدیل تعهد.....
۳۷.....	۴-۱-۳. اعتبار.....
۴۰.....	۲-۲. ویژگی‌ها یا اوصاف سند تجاری.....
۴۰.....	۱-۲-۳. ضمانت تضامنی امضاکنندگان اسناد تجاری.....
۴۱.....	۲-۲-۳. شرکت‌ها و اشخاص غیر قابل استناد بودن ایرادات.....
۴۲.....	۳-۲-۳. امکان درخواست تضمین خواسته بدون تودیع خسارت احتمالی.....
۴۳.....	۴-۲-۳. عدم امکان درخواست تضمین دعوی واهی.....
۴۳.....	۵-۲-۳. عدم امکان درخواست تضمین دعوی اتباع بیگانه.....
۴۴.....	۳-۳. شرایط ماهوی و شکلی صدور سفته.....
۴۴.....	۱-۳-۳. شرایط ماهوی.....
۴۷.....	۲-۳-۳. شرایط شکلی.....
۴۷.....	الف. مندرجات سفته.....
۴۷.....	(۱). مندرجات اختیاری.....
۴۸.....	(۲). مندرجات الزامی.....
۵۱.....	ب. ضمانت اجرای فقدان شرایط شکلی.....
۵۱.....	جمع‌بندی.....
۵۳.....	فصل دوم: ماهیت صدور سفته.....
۵۴.....	۱. نظریات مبتنی بر عمل حقوقی نبودن صدور سفته.....
۵۴.....	۱-۱. صدور سفته به مثابه تنظیم سند.....
۵۴.....	۱-۱-۱. تبیین نظریه.....

۶۱.....	۲-۱-۱. نقد نظریه
۶۳.....	۲-۱. صدور سفته به مثابه قبول حواله
۶۳.....	۱-۲-۱. تبیین نظریه.....
۶۴.....	۲-۲-۱. نقد نظریه
۶۵.....	۲. نظریات مبتنی بر عمل حقوقی بودن صدور سفته
۶۵.....	۱-۲. نظریات مبتنی بر عقد بودن صدور سفته
۶۶.....	۱-۲-۱. صدور سفته به مثابه تبدیل تعهد
۶۷.....	الف. تبیین نظریه
۷۳.....	ب. نقد نظریه
۷۷.....	۲-۱-۲. صدور سفته به مثابه حواله
۷۷.....	الف. تبیین نظریه
۸۸.....	ب. نقد نظریه
۹۰.....	۲-۱-۳. صدور سفته به مثابه ضمان
۹۱.....	الف. تبیین نظریه
۹۷.....	ب. نقد نظریه
۹۹.....	۲-۱-۴. صدور سفته به مثابه فرص
۹۹.....	الف. تبیین نظریه
۱۰۱.....	ب. نقد نظریه
۱۰۱.....	۲-۱-۵. صدور سفته به مثابه وکالت
۱۰۲.....	الف. تبیین نظریه
۱۰۷.....	ب. نقد نظریه
۱۰۸.....	۲-۱-۶. صدور سفته به مثابه عقد مستقل
۱۰۸.....	الف. تبیین نظریه
۱۰۹.....	ب. نقد نظریه
۱۱۰.....	۲-۲. نظریه ایقاع بودن صدور سفته
۱۱۰.....	الف. تبیین نظریه
۱۱۴.....	ب. نقد نظریه
۱۱۶.....	۲-۳. نظریه ترکیب صدور سفته از عقد مستقل و ایقاع

الف. تبیین نظریه	۱۱۶
ب. نقد نظریه	۱۱۷
۴-۲. نظر برگزیده	۱۱۸
الف. تبیین نظریه	۱۱۹
(۱). مفهوم بی قید و شرط بودن تعهد	۱۱۹
(۲). تبیین ایقاع بودن صدور سفته	۱۲۰
(۳). ایرادات ایقاع بودن صدور سفته	۱۲۱
(۱-۲). مناط تشخیص عقد از ایقاع	۱۲۱
(۲-۳). اصل فساد ایقاعات	۱۲۷
(۳). عدم امکان عدول از سفته پس از صدور و قبل از قبض	۱۲۸
(۴). ضرورت وجود شرایط اساسی صحت معاملات در صدور سفته	۱۲۹
(۵). رد ادعای مبنای با ایقاع تعهد براتی	۱۳۸
(۶). تبیین ماهیت حقوقی ظهورنویسی بر مبنای ایقاع بودن صدور سفته	۱۴۰
ب. تبیین اوصاف سفته و اصول حاکم بر آن بر مبنای این نظریه	۱۴۱
جمع‌بندی	۱۴۳
فصل سوم: آثار صدور سفته	۱۴۷
۱. مسئولیت پرداخت	۱۴۷
۱-۱. مفهوم	۱۴۸
۲-۱. وصف تجریدی مسئولیت	۱۴۸
۱-۲-۱. مفهوم و مفاد	۱۴۹
۲-۲-۱. مبنای جعل	۱۵۱
۳-۲-۱. قلمرو و حدود	۱۵۲
۳-۱. آثار	۱۵۵
۱-۳-۱. تعهد پرداخت	۱۵۵
الف. پرداخت بر مبنای تعهد براتی	۱۵۶
(۱). صادرکننده واحد	۱۵۸
(۲). صادرکنندگان متعدد	۱۶۴
ب. پرداخت بر مبنای جنبه مدنی سند	۱۶۸

۱۶۸	۱-۳-۲. ضمانت اجرای نقض تعهد.....
۱۶۹	الف. الزام.....
۱۶۹	(۱). الزام عینی.....
۱۶۹	(۲). الزام بدنی.....
۱۷۳	ب. دریافت خسارت.....
۱۷۳	(۱). خسارت تأخیر تأدیه.....
۱۷۵	(۲). خسارت کاهش ارزش پول.....
۱۷۹	۲. سبب تعهد منشأ.....
۱۷۹	۱-۱. مفهوم.....
۱۷۹	۱-۲. ا. ۱-۲.....
۱۸۰	۱-۲-۲. تأخیر به برپایی وفای به عهد.....
۱۸۴	۲-۲-۲. توجیه برپایی تعهد.....
۱۸۷	۳-۲. نقد.....
۱۸۷	۱-۳-۲. نقد نظریه وفای به عهد در صدور سند تجاری.....
۱۸۹	۲-۳-۲. نقد نظریه تبدیل سند به سند تجاری.....
۱۹۰	۳. انتقال محل.....
۱۹۰	۱-۳. مفهوم و اهمیت محل در اسناد تجاری.....
۱۹۱	۱-۱-۳. مفهوم محل.....
۱۹۲	۲-۱-۳. اهمیت محل در اسناد تجاری.....
۱۹۳	۳-۱-۳. ویژگی‌های محل.....
۱۹۳	الف. در برات.....
۱۹۵	ب. در سفته.....
۱۹۵	۲-۳. ضرورت وجود محل.....
۱۹۶	۱-۲-۳. در برات.....
۱۹۷	۲-۲-۳. در سفته.....
۱۹۷	الف. مفهوم محل در سفته.....
۲۰۰	ب. امکان وجود محل در سفته.....
۲۰۰	(۱). ادله مخالفان.....

۲۰۱	(۲). ادله موافقان
۲۰۴	۳-۳. نظریه محل
۲۰۴	۳-۳. ۱. مفهوم نظریه
۲۰۶	۳-۳. ۲. آثار نظریه
۲۰۶	الف. نسبت به اعتبار سند تجاری
۲۰۷	ب. نسبت به دارنده
۲۱۰	ج. نسبت به متعهد براتی
۲۱۱	۳-۳. ۳. نظریه محل در ایران
۲۱۱	الف. در برات
۲۱۶	ب. در سفته
۲۲۲	معینان
۲۲۷	نتیجه
۲۳۳	یادداشت‌ها
۲۳۹	پیوست‌ها
۲۳۹	متن استفتاء
۲۴۲	پاسخ مراجع عظام تقلید
۲۴۲	۱. رهبر معظم انقلاب حضرت آیت‌الله العظمی امام خامنه‌ای
۲۴۲	۲. حضرت آیت‌الله العظمی مکارم شیرازی
۲۴۳	۳. حضرت آیت‌الله العظمی مظاهری
۲۴۳	۴. حضرت آیت‌الله العظمی سید موسی شبیری
۲۴۳	۵. حضرت آیت‌الله العظمی علوی گرگانی
۲۴۴	۶. حضرت آیت‌الله العظمی نوری
۲۴۵	منابع و مأخذ
۲۴۵	الف. منابع فارسی
۲۵۰	ب. منابع عربی
۲۵۷	ج. سایت
۲۵۹	نمایه

مقدمه

پیدایش سفته در گذشته، همانند برات، عمدتاً به علت خطر انتقال پول از جایی به جای دیگر بوده و بعدها استفاده از آن در بین بازرگانان گسترش یافته و از جنبه تاریخی اندک شکل امروزی خود بوده است. مثلاً در بازار این امکان وجود داشته است که بازرگانی، برای کسب اعتبار، سندی متضمن تعهد به تأدیه مبلغی معین در موعد مقرر از شریک تجاری خود تحصیل و آن را به اعتبار شخصیت متعهد ابداع کند؛ خواه در واقع طلبی در بین بوده یا نبوده باشد. امروزه در اقتصاد سفته به عنوان یک وسیله اعتباری، نقش مهمی در تأمین کوتاه مدت منابع سرمایه‌گذاران را می‌کند و به ویژه شرکت‌های بزرگ با صدور و تنزیل آن نزد بانک و مؤسسات مالی و اعتباری مشکلات مالی جاری خود را مرتفع می‌سازند. آشکار است که برخورد نظام بانکی با این قبیل اسناد اعتباری از عوامل اساسی اعتبار و رایج آن‌ها به شمار می‌رود. از سفته نیز به عنوان وسیله پرداخت در معاملات غیر مالی استفاده می‌شود و این امر در معاملات کالاهای مصرفی بسیار معمول است و شاید همین عمومیت است که سفته همه‌جا به فروش می‌رسد. البته بانک و مؤسسات مالی و اعتباری نیز از این اسناد برای اعطای وام و تقسیط بازپرداخت آن استفاده و در مقابل پرداخت وام به مشتری از او سفته مطالبه می‌کنند. همچنین، در قراردادهایی که شرکت‌ها و مؤسسات اداری با مقاطعه‌کاران منعقد می‌کنند، سفته وسیله‌ای ارزان و مطمئن برای تضمین اجرای تعهدات از سوی آنان است. علاوه بر این، ابزارهای پرداخت هم با توجه به توسعه روزافزون

روابط افراد و افزایش حجم معاملات گسترش یافته و از انحصار اسکناس خارج شده است. بخش مهمی از این ابزارها که ساخته و پرداخته نیاز بازرگانان به «سرعت» و «امنیت» در معاملات است، اسناد تجاری می‌باشد. امروزه، کم‌تر کسی در معاملات حجیم خود از پول به عنوان ابزار پرداخت استفاده می‌کند؛ بلکه در معاملات داخلی از سفته و چک و در معاملات بین‌المللی از برات استفاده می‌شود.

ظهور سفته در ایران به زمان تدوین قانون تجارت در سال ۱۳۰۴ ه.ش. بر می‌گردد. کشورهای که سفته را مقدم بر سایر اوراق تجاری می‌دانند، دارای مقررات مستقل در این باره هستند. با فقدان این مقررات در ایران، برای حل مسائل سفته الزاماً به قواعد حاکم بر برات رجوع می‌شود.

گرچه مقررات قانون تجارت کم‌وبیش پاسخ‌گویی مسائل حقوقی سفته است، لکن همیشه تحدياتی در این مقررات زیر سایه سنگین پریشی مهم قرار داشته است. این پریشی در حقیقت پرسش از ماهیت حقوقی صدور سند تجاری، به طور عام، و پرسش از ماهیت حقوقی صدور سفته، به طور خاص، است. حقوق‌دانان در مورد ماهیت صدور برات و به تبع آن چک اظهارنظر کرده‌اند، اما در مورد ماهیت صدور سفته توجه چندانی نشده و عمده مباحثی که راجع به ماهیت سفته در کتاب حقوقی و مقالات مطرح گردیده، حول محور تجاری یا غیرتجاری بودن صدور سفته بوده است. با وجود این، برخی از فقهای اسلامی در مورد ماهیت صدور سفته اظهارنظر کرده و برخی از نظریات راجع به ماهیت صدور برات، همانند نظریه تبدیل تعهد یا ایقاع بودن صدور برات، را قابل تعمیم به سفته دانسته‌اند. بنابراین، سؤال اصلی این تحقیق پرسش از ماهیت حقوقی صدور سفته است.

از سوی دیگر ایران کشوری اسلامی است و انتظار می‌رود که نهادهای حقوقی آن بر اساس موازین شرع و دین باشد؛ امری که در اصل چهارم قانون اساسی ایران نیز مورد تأیید قرار گرفته است. این در حالی است که قانون تجارت، برخلاف قانون مدنی که برگرفته از نظرات فقها و دارای

پشتوانه غنی فقهی است و عمده مباحث آن ریشه در فقه دارد، متأسفانه صرفاً ترجمه قانون‌های بیگانه بوده و در تطبیق و بومی‌سازی نهادهای آن توجه کافی نشده است. بنابراین، در این پژوهش، حوزه تحقیق را فقه امامیه و حقوق ایران قرار داده‌ایم تا با تبیین ماهیت صدور سفته در آراء فقهای معاصر و حقوق‌دانان و مقایسه آن‌ها با اقتضائات حقوق تجارت، بتوان برای قانون‌گذاری هر چه بهتر در مورد این سند زمینه‌سازی نمود.

این کتاب در سه فصل تدوین شده است. در فصل اول به «کلیات» و در ذیل آن به ترتیب، به مباحث «مفاهیم»، «پیشینه» و «مبانی» پرداخته شده است. در فصل دوم تحت‌الآلات مطرح در مورد ماهیت صدور سفته تبیین، نقد و ارزیابی شد است. به‌طور کلی، نظریات راجع به صدور سفته را به دو قسم می‌توان تقسیم کرد. نخست نظریات مبتنی بر «عمل حقوقی نبودن صدور سفته» که خود مشتمل بر دو نظریه «عمل مادی بودن صدور سفته» و «قبول حواله بودن صدور سفته» است. دوم نظریات مبتنی بر «عمل حقوقی بودن صدور سفته» که در قالب چهار نظریه «قدردن صدور سفته»، «ایقاع بودن صدور سفته»، «ترکب سفته از عقد مساعل و ایقاع» و «نظریه برگزیده» که تقریری نوین از ایقاع بودن صدور سفته می‌باشد، مطرح شده است. در ذیل نظریه عقد بودن صدور سفته نیز شش نظر مطرح شده است: «تبدیل تعهد»، «حواله»، «ضمان»، «قرض»، «وکالت» و «عقد مساعل». «قدردن صدور سفته» تبیین و بررسی شده است.

در فصل سوم نیز آثار صدور سفته تبیین گردیده است. به‌عبارتی، سه اثر در مورد صدور سفته قابل طرح است: اول مسئولیت پرداخت، دوم سقوط تعهد پایه و سوم انتقال محل. هر یک از این آثار، به ترتیب، تبیین شده است. نخست مهم‌ترین اثر صدور سفته، یعنی مسئولیت پرداخت وجه سفته، تبیین شده و سپس سقوط تعهد منشأ به عنوان یکی از آثار احتمالی صدور سفته که از سوی برخی از حقوق‌دانان و فقهای مطرح گردیده، مورد نقد و بررسی واقع شده است. در پایان نیز بحث مهم «انتقال محل» در

سفت، به عنوان یکی دیگر از آثار صدور سفته، مطرح و بر خلاف نظر غالب حقوق دانان، بر امکان تصور محل و جریان نظریه محل در مورد سفته اصرار و گفته شده است که در صورت پذیرش کبرای نظریه محل در حقوق ایران اجرای آن در سفته بلامانع است.